

riječ, a slični su po nekim osnovnim obilježjima našem krsniku). Grabancijaško poznavanje vražjih čarolija direktno je povezano sa širim kompleksom pučkih magijskih vjerovanja, a i pripisivanja svećenicima čarobnih moći; u pričanju o grabancijašima nije prisutan onaj sadržaj moralnog prijestupa, pokajanja i kazne vražjega saveznika, kao u ostalim tipičnim tradicijama te vrste, pa premda se to iz teksta u knjizi može razabrati, ipak ta razlika, kako mi se čini, nije u njoj dovoljno plastično istaknuta.

Etimologiju imena *grabancijaš* izvodi autor, u skladu s Jagićem i sa starijim izvornim svjedočanstvima, iz latinskog oblika riječi *negromantia* (v. str. 105, 108-110). (Spominjem samo radi informacije da po mišljenju M. Budimira grabancijaš nema veze s negromancijom, nego je nastao prema grčkoj riječi *gramateja* = pisarija. V.: *Anali Filološkog fakulteta*, Beograd, 6, 1966, str. 272).

Faustovski i ostali njima srodni likovi prikazani su u knjizi prvenstveno na temelju zapadnih tradicija, zahvaćenih vecma široko, tako da su uključene i pravoslavne predaje jugoistočne Evrope. Mjestimice se spominju i ruski apokrifi. Radi upotpunjenja slike pučkih tradicija o vražjim saveznicima podsjetila bih ovdje i na rusku pripovijest 18. stoljeća o Savi Grudcinu, koja ima mnogo srodnosti s tipičnim primjerima iznesenim u Kretzenbacherovoj knjizi (prikaz i literatura u priručniku: N. K. Gudzič, *Istorija drevnej ruskoj literatury*, Moskva 1956, str. 393-398).

Kretzenbacherovo djelo kratko spominje Marlowea i Goethea, dok Thomasa Manna ne spominje. Od te knjige ne treba ni tražiti da ona pokuša proniknuti u faustovsku temu vrhunskih pjesničkih kreacija jer bi to bio zadatak drukčije koncipiranih izrazito književnih pristupa. No po onome što nam je autor svojom knjigom dao, prikazavši maštovito bogatstvo pučke literature i usmenih predaja o ljudima koji su se predali vragu, omogućio nam je, uz ostalo, i sigurniji pristup onim poetskim djelima kojima je polazištem bila faustovska tema.

Maja Bošković-Stulli

KAZKY ZELENYH GIR, Zaps, uporjadkuvannja ta redakcija P. V. LINTURA, I. M. ČENDEJA, Vydavnytvo »Karpaty«, Užgorod 1965, 232 str. (= SKAZKI ZELENYH GOR, RASSKAZANNYE M. M. GALICEJ, Zaps', sostavlenie i redakcija P. V. LINTURA, I. M. ČENDEJA, Izdatel'stvo »Karpaty«, Užgorod 1966, 287 str.)

P. V. Lintur, prvi od dvojice navedenih redaktora ove zbirke zakarpatskih narodnih pripovijedaka i autor njezina predgovora, poznati je zakarpatski folklorist, koji se napose bavi narodnim baladama (upozorujemo na njegovu zbirku vlastitih zapisa balada s opsežnom uvodnom raspravom: *Narodni balady Zakarpattja*, Lavov 1966).

Sve pripovijetke ove zakarpatske zbirke kazivao je isti pripovjedač Mihail Galica. (Stanovništvo Zakarpattja u bliskom je srodstvu s našim Rusinima, koji su naseljeni u Bačkoj. Do kraja prvog svjetskog rata pripadalo je Zakarpattje Austro-Ugarskoj, između dva rata Čehoslovačkoj, a sada je u Sovjetskom Savezu.) Galica je osebujan pripovjedač, češće odstupa od tradicionalnih sižea, jedan od onih koji na temelju ustaljenih pripovjedačkih motiva vole komponirati vlastite pripovijetke. No nećemo ovom zgodom govoriti o zbirci u cjelini a niti o Linturovu zanimljivom uvodu — osim opće primjedbe da autoru odajemo istinsko priznanje za zaslužan skupljački i istraživački rad, ali se distanciramo od njegova shematskog i uprošćenog traženja u bajkama »dubokog idejnog sadržaja«, od tumačenja kroz bajku »povijesne sudbine radnog naroda«, od »poziva na borbu i revolucionarnost i uništenje klasnih neprijatelja« pronađenih u bajci itd., pa ako se takve tendencije mogu i naslutiti u nekim Galičnim tekstovima, pitanje je da li one bajci izvorno pripadaju, ili su ondje vještački nanos.

Govoreći ovom prilikom o zbirci zakarpatskih narodnih pripovijedaka pripovjedača Mihaila Galice, zadržat ćemo se samo na jednom primjeru koji je

od posebna interesa za jugoslavenske čitaoce. Među njegovim bajkama postoji jedna s naslovom »Marko Kraljević i Musa Kesedžija«. U njoj se kaže o tome kako je nekoć davno u srpskome gradu Beogradu živio kralj koji nije imao djece. Obilazio je manastire i izmolio da mu se rodi sin — Kraljević Marko. Marko raste čudesno brzo, u školi dobro uči, osobito povijest, pati zbog toga što u kraljevstvu njegova oca postoji ropstvo. Krene u svijet, načini plug i stane orati drumove; otac pošalje vojsku da ga uhvati, ali bez uspjeha. Videći nevolju u kojoj živi narod, Marko razbija »trgovine s namirnicama, odjećom i obućom«. Pobratni se s vilom Povitruļjom, koja od njega zahtijeva da nedjeljom ništa ne radi, pa će mu ona pomagati u nevolji. Jedne nedjelje susretne Marko turskog junaka Musu; nijedan neće da se drugome skloni s puta, pobiju se. Našavši se u nevolji Marko zove u pomoć posestrimu vilu, vila ga podsjeti na magijske riječi »gaj-izpataj«, što bi imalo značiti »sabljā o boku«. Marko na to posiječe Musu mačem; nađe mu zmiju na srcu, plače od žalosti što je ubio boljega od sebe. Idući dalje, susretne Marko Ciganku, koja mu preokne da će umrijeti kada ugleda sama sebe. Saznavši da mu je otac umro, Marko ide da ga pokopa, uz put skače s konjem sa stijene na stijenu, gdje se i sada poznaju tragovi od kopita njegova konja. Postane kraljem, oduzme zemlju bogatašima, gradi sela i gradove, sadi vrtove i vinograde; ljudima je dobro, nisu više robovi, vole Marka jer je pravedan. Jednom, obilazeći svoje kraljevstvo, dođe Marko na neko gospodarstvo na kome je voda istjecala iz jednoga korita u drugo; Marko se nadivri nad vodu i ugleda svoj odraz u njoj, sjeti se Cigankina proročanstva i umre. Na mjestu gdje je umro i danas stoji njegov spomenik.

Opširno smo izložili tok događaja u ovoj pripovijeci da bi se vidjelo kako su tu osebujno upleteni motivi nekoliko epskih pjesama o Marku Kraljeviću (»Marko Kraljević i Musa Kesedžija«, čak sa iskrivljenim citatom stiha »de su tebi guje iz potajek; »Oranje Marka Kraljevića«, »Smrt Marka Kraljevića« — sve iz druge knjige Vukove), kao i motivi nekih proznih predaja — o tragu kopita Markova konja. Pa ipak to nisu prozno prepričane epske pjesme, nego se pripovjedač Galica poslužio tim motivima kao posebnim opekama s pomoću kojih je izgradio svoju vlastitu pripovijetku; epski lik Markov pri tom je potpuno iščezao.

Kako je Galica mogao doći do tih motiva, naslutit ćemo iz njegova životopisa: Galica, koji je rođen 1885, putovao je, idući trbuhom za kruhom, po svijetu, pa je tako u svojoj mladosti radio kao drvosječa u Bosni. Ondje je vjerovatno mogao ili čuti ili čitati pjesme o Marku.

No Galica nije jedini zakarpatski pripovjedač koji se poslužio motivima iz hrvatsko-srpske epske poezije. U jednome svome ranijem članku (»Zakarpatskie narodnye skazanija o Koroleviče Marko«, *Sovetskaĵa etnografija*, 1965, br. 1) prikazuje Lintur, uz Galicu, još jednog pripovjedača koji je također prepričavao u prozi motive naše junačke epike, a u mladosti je i on neko vrijeme radio u Bosni. Lintur upozoruje i na jedan rad poznatoga etnografa Vladimira Gnatjuka, koji je god. 1897. među bačkim Rusinima zabilježio te zatim objavio 13 prozno prepričanih sizea hrvatsko-srpskih epskih narodnih pjesama (*Etnografičnyĵ zbirnyk*, t. XXX, Lavov 1911, str. 153-190). Po naslovima tih tekstova, citiranih u Linturovu članku, reklo bi se da su nastali prema pjesmama Vukove zbirke.

Moguće je da su dva spomenuta zakarpatska pripovjedača, posrednim ili neposrednim putem, upoznali i Gnatjukove objavljene tekstove pa na toj osnovi satali svoje usmene priče (ukoliko ih nisu sami donijeli iz Bosne). Šteta je što Lintur nije pitao svoje kazivače o tome odakle njima ovi za Zakarpatje tako neobični motivi. Lintur, međutim, zastupa gledište prema kojemu su epske pjesme južnih Slavena, poprimivši prozni oblik, već u XVII—XVIII st. stigle u Zakarpatje (v. članak u *Sov. etnografiji*). Čini nam se da primjeri njegovih pripovjedača ne daju osnove za tako dalekosežnu interpretaciju, koja bi, kada bi bila tačna, stubokom izmijenila dosadašnja tumačenja historije srpsko-hrvatske narodne epike. Mnogo je vjerovatnije da i noviji Linturovi i stariji Gnatjukovi tekstovi

pretežnim dijelom izviru iz Vukovih i možda još nekih drugih štampanih zbirki naših epskih narodnih pjesama, kao i iz usmenih kazivanja toga vremena, tj. XIX stoljeća.

No nezavisno od teorije o podrijetlu, Galičina pripovijetka o Kraljeviću Marku kao i primjeri što ih Lintur navodi u svome članku posebno su dragocjeni. Oni upućuju na jedan značajan fenomen — na prenošenje određenih folklornih tradicija od jednog naroda drugome uz temeljnu izmjenu folklorno-književnog oblika. Sjetimo li se i brojnih drugih, naših domaćih primjera proznog prepričavanja epskih pjesama, a posebno baš u krajevima koji su udaljeniji od epskih središta (npr. Valjavčeva zbirka varaždinskih narodnih pripovijedaka sadrži jedan cijeli prozni »potpuri« ponikao iz epskih pjesama o Marku, v. str. 64-74 izdanja god. 1890), bit ćemo Linturu veoma zahvalni zbog donošenja ovoga prostorno dalekog a sadržajno nama posve blizog zakarpatskog primjera, u kome će možda ikogod naći poticaja da se šire pozabavi cijelom pojavom prenošenja hrvatsko-srpske epike u prozu u usmenoj tradiciji.

Na kraju još ovo: u Galičinoj bajci »Rista Bakuš« sadržani su, po Linturovim riječima, legendarni motivi o bosanskom razbojniku istoga imena. Do sada mi nisu poznata slična kazivanja o nekom razbojniku, a niti ime Rista Bakuš. Žalimo što autor nije bliže obrazložio taj svoj navod.

Maja Bošković-Stulli

TALES OF THE NORTH AMERICAN INDIANS. Selected and annotated by STITH THOMPSON. Indiana University Press, Bloomington and London 1966, 386 str.

Priče sjevernoameričkih Indijanaca u izdanju S. Thompsona javljaju se, moglo bi se reći, kao dokazni materijal protiv mnogih iskrivljenih shvaćanja koja — jednim pravcem vode do uprošćene predodžbe o indijanskom folkloru onih koji uz to asociraju imena Hiawathe i Minnehahe. Ovakve skućene predodžbe proizvode se serijski moćnim oruđem masovne, industrijske kulture. Prihvataju se neki folklorni motivi da bi se zatim, ogoljeli, pojednostavljeni, lansirali u orbitu široke masovne potrošnje.

Drugim pravcem, ako se krene u područje znanstvenih istraživanja — u dosjeu o indijanskim pričama čuva se niz dugotrajnih zabluda koje su prevladane u novijim i najnovijim istraživanjima.

U prvoj polovini 19. stoljeća priče sjevernoameričkih Indijanaca postale su pristupačne širem krugu čitalaca. Izdao ih je Henry Rowe Schoolcraft i »dotjerao« prema vlastitom literarnom — sentimentalnom ukusu.

Krajem 19. stoljeća (oko 1890) pod utjecajem radova Franza Boasa — započelo je sistematsko, znanstveno sakupljanje indijanskih priča. Kao posljedica specifične prirode ovih priča javilo se i ustalilo mišljenje o njihovoj bezobličnosti, potpunom odsustvu forme. Uspoređujući indijanske priče s evropskim bajkama, Joseph Jacob izrazio je taj odnos metaforički — kao razliku koja postoji u životinjskom svijetu između beskralježnjaka i kralježnjaka. Prvoj impresiji podlegao je također i Franz Boas koji je smatrao da su indijanske priče »sastavljene« od nekoliko jednostavnih fabula koje spaja slaba koheziona sila. George M. Foster okarakterizirao je indijansku narodnu priču kao bezobličnu masu proizvoljno kombiniranih motiva i epizoda koje se, kako piše i P. Radin, mogu spajati i raziti u nedogled.

Usprkos takvim mišljenjima rano je došlo do prvih pokušaja (1891) da se indijanske narodne priče podvrgnu ozbiljnoj morfološkoj analizi (Otis T. Mason). U nizu takvih nastojanja pojavila se 1964. godine i strukturalistička studija Alana Dundesa *The Morphology of North American Indian Folktales* (FF Communications, Vol. LXXXI-3, No. 195) na koju ponovo skrećemo pažnju. (Studija je prikazana na stranicama godišnjaka Narodna umjetnost za 1966. god., str. 246.)